

MARTYNA GRABOWSKA

Uniwersytet Wrocławski

ISTOTA BANKOWOŚCI CENTRALNEJ

We współczesnej gospodarce rynkowej funkcje centralnego banku państwa zasadniczo nie wykraczają poza funkcje ukształtowane w drodze ewolucji bankowości centralnej, czyli banku emisyjnego, banku państwa i banku banków. Najważniejszym zadaniem banku centralnego jest emisja pieniądza i prowadzenie polityki pieniężnej zapewniającej jego stabilność. To właśnie funkcja emisyjna przesądza o istocie bankowości centralnej. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie znaczenia i sposobu wykonywania tej funkcji oraz zmieniających się – wraz z rozwojem rynków finansowych – uwarunkowań działalności banków centralnych.

WYKSZTAŁCENIE SIĘ NOWOCZESNYCH
BANKÓW CENTRALNYCH

Na przełomie XIX i XX wieku we wszystkich czołowych państwach europejskich działały banki emisyjne. Charakteryzowały się one wspólnymi cechami, a mianowicie:

- posiadaniem wyłącznego prawa emisji banknotów na obszarze właściwych państw,
- podporządkowaniem emisji pieniądza regułom systemu waluty złotej jako podstawy pełnej wymienialności banknotów na pieniądź pełnowartościowy, czyli złoto lub srebro,
- wypełnianiem roli bankiera rządu, co wiązało się na ogół z bezpośrednim kredytowaniem wydatków państwowych na zasadach ulgowych bądź za pomocą obligacji państwowych gwarantowanych przez bank,
- wypełnianiem funkcji kredytodawcy ostatniej instancji wobec banków komercyjnych oraz instytucji ułatwiającej rozliczenia pieniężne pomiędzy bankami (rachunki żyrowe).

Różniły się natomiast, jeśli chodzi o zaangażowanie w bezpośrednie kredytowanie przemysłu, handlu i innych gałęzi gospodarki. W niektórych bankach

funkcja ta była bardzo silnie rozwinięta. Inne, które również nie unikały tego rodzaju działalności, koncentrowały się przede wszystkim na regulowaniu obiegu pieniężnego i działały głównie jako banki banków¹.

Cechą bankowości centralnej jest funkcja emisyjna, ponieważ banki centralne państw europejskich z chwilą powstania wyposażane były w monopol emisyjny. Pierwszym historycznie bankiem emisyjnym był Bank Szwecji, utworzony w 1668 r. Był to bank państwowy, posiadający monopol na emisję banknotów i obsługujący w zakresie kredytów Królestwo Szwecji. W 1694 r. utworzono Bank Anglii – w Anglii przyjęto zasadę stopniowego dochodzenia do wyłączności emisyjnej, najpierw redukując do sześciu liczbę banków prywatnych uprawnionych do emisji banknotów. W 1800 r. powołany został Bank Francji, który dopiero w 1803 r. otrzymał wyłączny przywilej emisyjny w Paryżu, a w 1848 r. – w skali całego kraju. W 1814 r. utworzony został Bank Holandii, a w trzy lata później Narodowy Bank Austrii (obydwa wyposażone w monopol emisyjny). Wyłączne prawo emisji pieniądza miały powstać kolejno: Bank Norweski (1817 r.), Narodowy Bank Danii (przekształcony z Narodowego Banku Kopenhaskiego, założonego w 1818 r.), Bank Polski (1828 r.), Bank Belgii (1850 r.), Bank Hiszpanii (1856 r.). W 1875 r. powołany został Niemiecki Bank Rzeszy, jednak z uwagi na to, iż Rzesza Niemiecka zrzeszała wiele krajów (landów), w których działały do tej pory 33 banki emisyjne, powstał problem, jak doprowadzić do monopolu emisyjnego Banku Rzeszy. Ostatecznie postanowiono, że banki krajowe zachowają prawo emisji banknotów. Pierwszym bankiem emisyjnym powstałym poza kontynentem europejskim był Bank Japonii (1882 r.), zaś w 1913 r. utworzono bank centralny Stanów Zjednoczonych, czyli System Rezerwy Federalnej².

Obecnie prawo emisji banknotów przysługuje – z nielicznymi wyjątkami – wyłącznie bankom centralnym. Na przykład w Wielkiej Brytanii przywilej emisji banknotów mają – poza Bankiem Anglii – także inne banki, np. Bank Szkocji i Bank Północnej Irlandii, ale wszystkie funkcje banku centralnego sprawuje wyłącznie Bank Anglii. W Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej funkcję banku centralnego pełni System Rezerwy Federalnej, do którego wchodzi 12 banków objętych wspólnym zarządem centralnego biura w Waszyngtonie. Współczesne banki centralne są organami odpowiedzialnymi za politykę pieniężną państwa, której cele są różnie wyrażane w poszczególnych krajach, np. w Szwajcarii podstawowym zadaniem banku centralnego jest regulacja obrotu pieniężnego, ułatwienie rozliczeń pieniężnych oraz prowadzenie polityki pieniężnej i kredytowej służącej interesom całego kraju; w Stanach Zjednoczonych bank centralny troszczy się o stabilny poziom cen, pełne zatrudnienie i umiarkowaną długookresową stopę procentową; w Polsce głównym celem jest zapewnienie stabilnego poziomu cen.

¹ W. Baka, *Bankowość centralna – funkcje – metody – organizacja*, Warszawa 2001, s. 18.

² *Ibidem*, s. 14 i n.

W toku ewolucji historycznej banki emisyjne, wyrosłe z bankowości komercyjnej, stopniowo przeistoczyły się w banki centralne, mające z reguły charakter instytucji państwowej. Okoliczność ta ma istotne znaczenie z punktu widzenia sposobu oddziaływania banku centralnego na gospodarkę. Tworzy bowiem podstawy do wykorzystywania przez bank centralny w realizacji jego zadań narzędzi prawno-administracyjnych. W większości państw sprawy te są uregulowane w akcie prawnym wysokiego rzędu, najczęściej w ustawie, określającej funkcje i uprawnienia banku centralnego do władczego (administracyjnego) oddziaływania na banki komercyjne. Jednocześnie w ustalonym zakresie banki centralne zapewniły sobie prawo do działania na zasadach rynkowych (np. kupno–sprzedaż państwowych papierów wartościowych i walut). W ostatnich latach coraz wyraźniej zaznacza się tendencja do zwiększenia roli działań typu rynkowego w wypełnianiu misji banku centralnego³.

FUNKCJA EMISYJNA BANKU CENTRALNEGO

Funkcja emisyjna przesądza o istocie bankowości centralnej. W znaczeniu węższym obejmuje ona uprawnienie do emisji znaków pieniężnych, czyli wprowadzania i wycofywania z obiegu prawnych środków pieniężnych⁴. Z realizacją funkcji emisyjnej łączą się także działania mające na celu wycofywanie uszkodzonych znaków pieniężnych, zaopatrywanie banków i instytucji w te znaki, przeciwdziałanie tzw. praniu brudnych pieniędzy⁵. Funkcja emisyjna rozumiana szerzej oznacza panowanie przez bank centralny nad rozmiarami emisji w ogóle (regulowanie ilości pieniądza w obiegu); w tym znaczeniu funkcja emisyjna obejmuje zatem zarówno kompetencję do emitowania znaków pieniężnych, jak i uprawnienie do stosowania przez bank centralny odpowiednich instrumentów polityki pieniężnej. Ilość pieniądza w obiegu powinna być dostosowana do sumy cen wolumenu towarów i usług, jakie w danym czasie znajdują się na rynku, oraz wskaźnika szybkości obiegu pieniądza. Wskaźnik ten określa, ile razy jednostka pieniężna jest – statystycznie – wykorzystywana w tym czasie do obsługi transakcji handlowych oraz dokonywania innych operacji pieniężnych (np. zapłaty podatków). Im wyższy wskaźnik szybkości obiegu pieniądza, tym mniejsza jego ilość jest potrzebna.

Bankowi centralnemu przysługuje wyłączne prawo emitowania znaków pieniężnych będących prawnym środkiem płatniczym w kraju. Monopol emisyjny nie zna wyjątków, nie dopuszcza żadnych odstępstw, jest rygorystycznie i ostro

³ *Ibidem*, s. 40.

⁴ K. Koperkiewicz-Mordel, [w:] *Polskie prawo bankowe*, Warszawa 2003, s. 45–46.

⁵ C. Kosikowski, *Publiczne prawo bankowe*, Warszawa 1999, s. 265.

chroniony prawem, również karnym⁶. Dopuszczalną formą emisji (nie zawsze występującą) jest dokonywanie wydatków przez instytucje państwowe z zasobów pieniężnych powstałych nie w drodze gromadzenia dochodów o charakterze bezzwrotnym, ale wydrukowania dodatkowej ilości znaków pieniężnych (emisja budżetowa lub skarbową).

Bank centralny jako bank emisyjny kształtuje podaż pieniądza, pełniąc zarazem funkcję regulatora obiegu pieniężnego oraz równowagi bilansu płatniczego. Dla realizacji tak określonych celów bank centralny wyposażony został w monopol na stosowanie swoistych instrumentów. Bank centralny dysponuje w tym względzie zarówno klasycznymi instrumentami polityki pieniężnej, jak i środkami o charakterze interwencyjnym⁷. Przy wykorzystaniu instrumentów polityki pieniężnej bank centralny czuwa nad prawidłowością akcji kredytowej całego systemu bankowego, powodując jednocześnie faktyczne włączenie banków kredytujących w wykonywanie tej polityki. Szczególnym aspektem akcji emisyjnej jest tzw. monetyzacja nadwyżki bilansu płatniczego, gdzie bank centralny wykorzystuje swoje szczególne prerogatywy centralnej bankowej instytucji dewizowej; istotnym instrumentem w tej dziedzinie jest kurs walutowy⁸. Jeśli rynkowy kurs pieniądza krajowego jest zbyt wysoki, bank centralny skupuje odpowiednią walutę obcą, chcąc spowodować odpowiedni spadek tego kursu. Jeśli rynkowy kurs pieniądza krajowego jest zbyt niski, bank centralny postępując odwrotnie – sprzedaje obcą walutę. W tych transakcjach jego kontrahentami są banki komercyjne. Bank centralny rozlicza się z nimi za pomocą centralnego pieniądza rezerwowego. Ze skupowaniem obcych walut i dewiz przez bank centralny wiąże się wzrost gromadzonej przez niego centralnej rezerwy dewizowej i jednocześnie zwiększają się odpowiednio zasoby centralnego pieniądza rezerwowego pozostające w dyspozycji banków komercyjnych. Natomiast ze sprzedażą przez bank centralny tych walut i dewiz wiązą się odwrotne następstwa: centralna rezerwa dewizowa i zasoby centralnego pieniądza rezerwowego ulegają odpowiedniemu zmniejszeniu. Przy bilansie płatniczym ujemnym maleje rezerwa dewizowa i obieg pieniądza krajowego. Bilans dodatni wywołuje odwrotne następstwa⁹. Nierównowaga bilansu płatniczego powoduje powstanie nadwyżki popytu lub podaży waluty krajowej na rynku walutowym i tym samym presję na zmianę jej kursu. Dokładniej, deficyt bilansu płatniczego oznacza nadwyżkę podaży waluty krajowej i nacisk na jej dewaluację. Natomiast nadwyżka bilansu płatniczego prowadzi do powstania nadwyżki popytu na walutę krajową, która wywiera presję na jej rewaluację. W przypadku jednak stałego (lub względnie stałego) kursu walutowego bank centralny jest zobowiązany do obrony kursu

⁶ J. Gliniecka, J. Harasimowicz, *Zasady polskiego prawa bankowego*, Sopot 1999, s. 16.

⁷ Koperkiewicz-Mordel, *op. cit.*, s. 45–46.

⁸ E. Fojeik-Mastalska, *Prawo bankowe w zarysie*, Wrocław 2006, s. 33.

⁹ E. Denek, J. Sobiech, J. Woźniak, *Finanse publiczne*, Warszawa 2001, s. 225–226.

własnej waluty. Aby nie dopuścić do zmiany kursu, interweniuje on na rynku walutowym, likwidując nierównowagę¹⁰.

Przy kształtowaniu polityki emisyjnej podstawowe znaczenie ma określenie wielkości zapotrzebowania gospodarki na pieniądz gotówkowy. Zależy to od trzech zasadniczych czynników: wielkości produktu krajowego brutto, poziomu cen oraz szybkości obiegu jednostki pieniężnej. Bank centralny prowadzi więc badania kształtowania się tych czynników i na podstawie ich wyników planuje emisję pieniądza gotówkowego¹¹. Zbyt wysoka emisja znaków pieniężnych prowadzi do zjawisk inflacyjnych, zbyt niska – do zjawisk deflacyjnych. Należy zatem precyzyjnie analizować czynniki gospodarcze mające wpływ na wielkość emisji, aby móc tę ostatnią należycie dopasować do potrzeb. W gospodarce wolnorynkowej to zadanie banku emisyjnego jest szczególnie trudne, ponieważ czynnikami emisjogennymi są przede wszystkim indywidualne decyzje poszczególnych przedsiębiorców. Na wzrost emisji wpływają w głównej mierze decyzje dotyczące wysokości wynagrodzeń i sposobu ich wypłaty; na spadek emisji – decyzje dotyczące rozmiarów handlu detalicznego i cen detalicznych, a także rozmiarów i cen usług. Państwo, oczywiście w pewnym zakresie, oddziałuje również na stan emisji. Wypłaty płac, emerytur, rent, stypendiów itp. przez organizacje państwowe zwiększają potrzeby emisyjne, a głównym sposobem wpływania przez państwo na obniżenie emisji są podatki pobierane w pieniądzu gotówkowym oraz pożyczki zaciągane u ludności, również jeżeli są realizowane w gotówce. Problem emisji znaków pieniężnych nabiera szczególnie doniosłego znaczenia przez to, że jest ściśle związany z niebezpieczeństwem wystąpienia inflacji. Inflacja jest zjawiskiem, które w dużym stopniu szkodzi gospodarce, doprowadzając niekiedy do głębokich zaburzeń, a nawet nieodwracalnych następstw. Głównym skutkiem inflacji jest ogólny wzrost cen. Współcześnie zjawisko inflacji występuje w różnym nasileniu w większości państw, a walka z nim staje się jednym z celów polityki finansowej i gospodarczej¹².

Ocena zapotrzebowania gospodarki na pieniądz gotówkowy oraz tendencji rozwoju obiegu pieniężnego jest niezwykle istotna dla podjęcia decyzji dotyczących wielkości i struktury produkcji banknotów i monet. Niewłaściwe decyzje w tym względzie mogą bowiem spowodować poważne perturbacje w procesie rozliczeń pieniężnych, a zwłaszcza zakłócić ich płynność i w następstwie podważyć zaufanie do krajowego pieniądza.

W celu odpowiedniego zasilania i uzyskania właściwego poziomu nasycenia obiegu pieniężnego gotówką niezbędne jest ściśle współdziałanie banku centralnego z bankami komercyjnymi. Chodzi zwłaszcza o:

¹⁰ B. Czarny, R. Rapacki, *Podstawy ekonomii*, Warszawa 2002, s. 554–555.

¹¹ Baka, *op. cit.*, s. 102.

¹² Gliniecka, Harasimowicz, *op. cit.*, s. 18–19.

– utrzymywanie odpowiedniej wielkości i struktury zapasu emisyjnego banknotów i monet w sieci jednostek organizacyjnych banku centralnego (oddziałów zasileniowych);

– zapewnienie niezbędnej wielkości zapasów gotówki o odpowiednich nominałach w bankach komercyjnych;

– zasilanie banków komercyjnych w gotówkę, zapewniające pełną realizację wypłat i rozliczeń gotówkowych w każdej jednostce banku i o każdej porze;

– przyjmowanie wpłat gotówkowych połączone z sortowaniem i selekcją znaków pieniężnych w celu wycofania z obiegu jednostek zużytych, zniszczonych lub uszkodzonych¹³.

Mimo że na przestrzeni lat udział gotówki w obiegu pieniężnym ulega obniżeniu, zarówno dzisiaj, jak i w przyszłości emisja banknotów oraz organizacja obiegu pieniądza gotówkowego należą do ważniejszych zadań banku centralnego.

Zagadnieniem pierwszoplanowym jest, na podstawie ustawowego określenia podstawowej jednostki pieniężnej dla danego kraju oraz nadania jej nazwy, ustalenie przez bank centralny wzorów i wartości nominalnych banknotów oraz wzorów, wartości nominalnych, stopów i wagi monet. Ważnym zadaniem jest dobór odpowiednich zabezpieczeń znaków pieniężnych przed fałszerstwami. Są to główne przesłanki do graficznego zaprojektowania, a następnie technicznego przygotowania produkcji banknotów i monet.

Między poszczególnymi państwami zachodzą pewne różnice, jeśli idzie o organizację i czynności banku centralnego w dziedzinie obiegu banknotów i monet. Jednakże główne funkcje i zadania w tej dziedzinie mają charakter uniwersalny i należą do kanonów bankowości centralnej¹⁴.

DWUPOZIOMOWOŚĆ SYSTEMU BANKOWEGO – WPLYW BANKU CENTRALNEGO NA DZIAŁALNOŚĆ BANKÓW KOMERCYJNYCH

Rozwój systemów bankowych doprowadził do ich dwupoziomowości, czyli usytuowania banku centralnego na poziomie innym niż poziom rynkowy, na którym działają banki operacyjne, przydając mu funkcję banku banków, dzięki której funkcjonują klasyczne instrumenty polityki pieniężnej. O takim usytuowaniu zdecydowało głównie znaczenie funkcji emisyjnej, powodujące przypisanie bankom centralnym szczególnej „misji publicznej” i uznawanie ich nawet za „władzę monetarną”; zwłaszcza że stały się one również głównymi ogniwami

¹³ Baka, *op. cit.*, s. 65.

¹⁴ *Ibidem*, s. 65–66.

międzynarodowego systemu bankowego. Niezbędne stało się zapewnienie bankom centralnym we współczesnych gospodarkach rozwiniętych dużego zakresu niezależności, zwłaszcza od władzy wykonawczej – w interesie stabilności waluty krajowej. W Unii Europejskiej niezależność krajowych banków centralnych (instytucjonalną, funkcjonalną i finansową) podniesiono do rangi dodatkowego z kilku traktatowych „kryteriów z Maastricht”, od których spełnienia zależy możliwość uczestnictwa w unii walutowej¹⁵.

W dwupoziomowej strukturze bankowości pierwszy poziom tworzy ogół banków komercyjnych, niezależnie od przedmiotu ich działalności, formy własności, formy prawnej i organizacyjnej, obszaru działania i charakteru rynku. Banki te zajmują się m.in. bezpośrednią obsługą klientów, gromadzeniem ich depozytów, udzielaniem kredytów, dokonywaniem rozliczeń między klientami. Drugi poziom tworzy bank centralny, a pełnienie przez niego funkcji banku państwa, banku banków i banku emisyjnego jest merytorycznie podporządkowane nadrzędnemu celowi, jakim jest realizacja polityki pieniężnej państwa. W dwupoziomowym systemie bankowym wyłącznie bank centralny jest instytucją działającą w interesie całej gospodarki. Realizuje on zadania stabilizacji pieniądza, nie kieruje się rentownością, działa na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa i stabilności sektora bankowego. Inaczej banki komercyjne, będące rodzajem przedsiębiorców, którzy kierują się w swej działalności własnym interesem, dążeniem do maksymalizacji zysku i bieżącej wartości rynkowej. Rozróżnienie tych dwóch poziomów systemu bankowego ma istotne znaczenie dla realizacji polityki pieniężnej i określenia odpowiedzialności za nią, bowiem spoczywa ona wyłącznie na banku centralnym¹⁶.

Odpowiednie kształtowanie polityki pieniężnej przez bank centralny jest zadaniem bardzo odpowiedzialnym. O łącznej wielkości podaży pieniądza decyduje wprawdzie w dużym stopniu wtórna kreacja pieniądza przez banki komercyjne w wyniku kredytowania, ale bank centralny czuwa nad sumą kreacji (podaży) pieniądza i oddziałuje na jej rozmiary instrumentami polityki pieniężnej¹⁷. Ponieważ emisja pieniądza ma przede wszystkim charakter emisji kredytowej, a kredytów udzielają banki komercyjne – zainteresowane w sposób bezpośredni nie ogólną równowagą pieniężną i gospodarczą, ale osiąganiem zysku – rola instytucji sterującej napływem pieniądza do gospodarki spoczywa na banku centralnym.

Emisja pieniądza i wzrost ogólnej ilości pieniądza może być wynikiem akcji kredytowej banków komercyjnych, dlatego też bank centralny oddziałuje na te banki w różnorodnych formach i przy zastosowaniu wielu dostępnych instrumentów prawnych i ekonomicznych o charakterze władczym (administracyjnym) lub

¹⁵ Fojcik-Mastalska, *op. cit.*, s. 33–34.

¹⁶ Gliniecka, Harasimowicz, *op. cit.*, s. 18.

¹⁷ G. Krasowska-Walczak, [w:] *Bankowość*, Poznań 1999, s. 48.

rynkowym. Stosując je, NBP pobudza lub hamuje aktywność kredytową banków i ich klientów, a zarazem czuwa i oddziałuje na sprawność funkcjonowania systemu bankowego, przyczyniając się do jego stabilności.

Najstarszym instrumentem administracyjnym o charakterze ilościowym i bezpośrednim jest gromadzenie rezerw obowiązkowych. Banki są zobowiązane do tworzenia specjalnej rezerwy, zróżnicowanej w zależności od rodzaju wkładów, gromadzonej na rachunku w banku centralnym, bez prawa bieżącego dysponowania nią. Bank centralny określa wielkość i rodzaje wkładów stanowiących rezerwę¹⁸. Wyjątkiem są banki spółdzielcze, utrzymujące rezerwy obowiązkowe w banku je zrzeszającym. Dopiero bank zrzeszający utrzymuje rezerwę obowiązkową zrzeszonych banków spółdzielczych na swoim rachunku w banku centralnym, w kwocie odpowiadającej rezerwom obowiązkowym zrzeszonych w nim banków i własnym rezerwom obowiązkowym¹⁹. Wyznaczenie wyższego poziomu rezerwy obowiązkowej oznacza przede wszystkim mniejsze możliwości banków komercyjnych w udzielaniu kredytów i pożyczek pieniężnych z powodu większej ilości zamrożonych aktywów w banku centralnym, natomiast zmniejszenie pułapu rezerw obowiązkowych powoduje zwiększenie zdolności kredytowej banków i wzrost kreacji pieniądza. Wyznaczenie odpowiedniego poziomu rezerw obowiązkowych to dogodny instrument regulowania podaży pieniądza ze strony banków²⁰, aczkolwiek rezerwy obowiązkowe nie służą do sterowania płynnością banków w krótkim okresie. Mimo iż pozwalają na skuteczną kontrolę podaży pieniądza, są instrumentem mało elastycznym. O ile można je bez większych perturbacji w systemie bankowym obniżyć, o tyle ich wzrost powoduje dla banków zmiany w strukturze pasywów i faktycznych kosztach ich pozyskania²¹. Bank centralny określa stopę rezerw obowiązkowych jednakowo dla wszystkich banków (zarówno dla banków o wysokim i słabszym potencjale kredytowym), bez możliwości indywidualnego traktowania poszczególnych banków i dopasowania stopy rezerwy do sytuacji konkretnego banku²². Jest to instrument o charakterze władczym, będący parametrem, a mający zastosowanie rzadziej niż np. operacje otwartego rynku, które są instrumentem rynkowym stosowanym dobrowolnie przez banki komercyjne.

Ograniczenie wielkości środków pieniężnych oddawanych przez banki do dyspozycji kredytobiorców i pożyczkobiorców (limity kredytowe), a także obowiązek utrzymywania w banku centralnym nieoprocentowanego depozytu od zagranicznych środków wykorzystanych przez banki i krajowych przedsiębiorców to kolejne instrumenty polityki pieniężnej, sprowadzające się do nakazu

¹⁸ E. Chojna-Duch, *Polskie prawo finansowe – finanse publiczne*, Warszawa 2006, s. 367.

¹⁹ Z. Ofiarski, *Prawo bankowe*, Kraków 2005, s. 351.

²⁰ *Ibidem*, s. 351–352.

²¹ J. Węclawski, *System bankowy w Polsce*, Rzeszów 2000, s. 59.

²² Gliniecka, Harasimowicz, *op. cit.*, s. 20.

zmniejszenia przez banki ich akcji kredytowej poprzez nakaz zmniejszenia ilości udzielanych kredytów i nakaz wyłączenia części środków pieniężnych znajdujących się na rachunkach bankowych z wykorzystywania ich w działalności kredytowej²³. Stosowanie ich przez bank centralny powinno mieć charakter doraźny, jedynie interwencyjny. Wymienione instrumenty mają charakter władczy i znajdują zastosowanie wyłącznie w okresach poważnych napięć inflacyjnych, bowiem są sprzeczne z zasadami gospodarki rynkowej.

Kolejnym instrumentem polityki pieniężnej są operacje otwartego rynku. Bank centralny może emitować i sprzedawać papiery wartościowe, sprzedawać i kupować dłużne papiery wartościowe w operacjach otwartego rynku, organizować obrót papierami wartościowymi, których jest emitentem, oraz skarbowymi papierami wartościowymi, a także może otwierać rachunki lokat terminowych banków. Operacje otwartego rynku polegają na zakupie i sprzedaży głównie skarbowych papierów wartościowych, tj. obligacji, bonów, weksli itp. Bank centralny, oferując bankom komercyjnym papiery wartościowe, stara się zmniejszyć ich zasoby gotówkowe i w ten sposób ograniczyć możliwości prowadzenia działalności kredytowej. Natomiast wykupując od banków komercyjnych papiery wartościowe bank centralny dostarcza tym bankom dodatkowych zasobów gotówki, które mogą być następnie przeznaczone do prowadzenia szerszej działalności kredytowej²⁴. Bank centralny jako inicjator kupna–sprzedaży skarbowych papierów wartościowych sam reguluje wielkość sprzedaży lub zakupu tych papierów, kierując się celami polityki pieniężnej. Operacje otwartego rynku nie są sporadyczną interwencją banku centralnego, lecz stałą, codzienną praktyką, oddziałującą na gospodarkę łagodnie i płynnie. Pozwalają one na bieżące korygowanie niekorzystnych zjawisk rynku pieniężnego²⁵. Wykorzystując operacje otwartego rynku, bank centralny oddziałuje na płynność banków komercyjnych, co pozwala reagować na okresowe zmiany wielkości płynnych rezerw banków komercyjnych. Za pomocą operacji otwartego rynku bank centralny może niwelować okresowe wahania płynności sektora bankowego oraz wahania stóp procentowych. Stosowanie operacji otwartego rynku przez banki centralne jest także korzystne dla banków komercyjnych, ponieważ ułatwia zarządzanie płynnością banku²⁶.

Bank centralny może wreszcie wpływać na poziom płynności w sektorze bankowym poprzez stosowanie kredytu refinansowego, który także jest jednym z instrumentów polityki pieniężnej. Może on być udzielany w celu uzupełnienia zasobów pieniężnych banków. Bank centralny może regulować poziom akcji kredytowej w dwojaki sposób: masą pieniądza udostępnionego bankom komercyjnym w postaci kredytu refinansowego oraz wysokością jego oprocentowania.

²³ *Ibidem*, s. 21.

²⁴ Z. Ofiarski, *op. cit.*, s. 357–358.

²⁵ Gliniecka, Harasimowicz, *op. cit.*, s. 22.

²⁶ W. Jaworski, *Banki polskie u progu XXI wieku*, Warszawa 1999, s. 53.

Zwiększając masę kredytu, a zwłaszcza obniżając oprocentowanie, bank centralny stwarza zachętę do zaciągania kredytu. Podwyższenie stopy procentowej zmniejsza popyt na kredyt refinansowy, gdyż bankom komercyjnym trudniej będzie znaleźć podmioty gospodarcze chętne do zaciągania kredytów na mniej korzystnych warunkach. Odmianą kredytu refinansowego jest kredyt lombardowy. Jest on udzielany pod zastaw papierów wartościowych, zaś jego wysokość nie może przekraczać określonej części nominalnej wartości tych papierów²⁷. Kredyt lombardowy umożliwia bankom komercyjnym pokrywanie krótkookresowych niedoborów płynności. Banki zaciągają kredyt lombardowy zazwyczaj na jeden dzień, rzadziej na kilka dni, co świadczy, iż jest on wykorzystywany na pokrycie niedoboru środków w rozliczeniach międzybankowych oraz na uzupełnienie stanu rezerwy obowiązkowej. Stopa lombardowa oddziałuje w momentach niedoborów środków jako hamulec przed nadmiernym wzrostem rynkowych stóp procentowych²⁸.

Bank centralny może kredytować banki w dwóch formach – w opisanej wyżej formie kredytu refinansowego oraz w drugiej formie, jaką jest kredyt redyskontowy. Kredyt redyskontowy udzielany jest przez bank centralny w formie przyjmowania do dyskonta lub redyskonta weksli od innych banków²⁹.

Rola banku centralnego jako banku banków sprowadza się zatem głównie do tego, iż jest on tzw. źródłem rezerwy kredytowej i instytucją oddziałującą na rozmiary akcji kredytowej banków komercyjnych za pomocą instrumentów polityki pieniężnej³⁰.

PODSUMOWANIE

Bankowość centralna rozwija się dynamicznie wraz z wyodrębnianiem się państw narodowych, liberalizacją międzynarodowych rynków finansowych oraz rozszerzaniem i pogłębianiem gospodarczej integracji regionalnej. Banki centralne są obarczane obowiązkiem zapewnienia krajowym i międzynarodowym systemom finansowym stabilności³¹.

Banki centralne miały doniosły wpływ na przyspieszenie rozwoju gospodarczego i transformację systemową od feudalizmu do kapitalizmu. W wieku XX w sposób istotny zmieniły się warunki gospodarcze. Nie zmniejszyło to jednak

²⁷ Uchwała nr 42/2003 Zarządu NBP z 3 października 2003 r. w sprawie wprowadzenia Regulaminu refinansowania banków kredytem lombardowym przez NBP (Dz.Urz. NBP Nr 18, poz. 31 z późn. zm.).

²⁸ Jaworski, *op. cit.*, s. 53.

²⁹ G. Krasowska-Walczak, [w:] *Bankowość...*, s. 56.

³⁰ Gliniecka, Harasimowicz, *op. cit.*, s. 23.

³¹ J.K. Solarz, *Bankowość międzynarodowa*, Warszawa 2004, s. 53.

znaczenia bankowości centralnej, przeciwnie – rola banków centralnych w poszczególnych państwach, regionach i w skali całego świata znacznie się zwiększyła. Dziś ta rola staje się coraz bardziej ponadnarodowa³². Łączy się ona z procesem integracji walutowej (np. w Unii Europejskiej), oznaczającym najpierw pełną wymienialność między walutami krajów członkowskich oraz osiągnięcie harmonizacji systemów fiskalnych i koordynacji polityki gospodarczej, a następnie zastąpienie walut narodowych wspólną walutą. Procesowi temu towarzyszy przekazywanie przez państwa należące do integrującej się wspólnoty ich narodowych uprawnień na szczebel organów wspólnotowych³³. Prowadzenie polityki monetarnej należy do instytucji ponadnarodowej, jaką jest w Unii Europejskiej Europejski Bank Centralny, który wraz z bankami centralnymi krajów członkowskich Unii Europejskiej tworzy Europejski System Banków Centralnych³⁴. Aktywność w wykorzystaniu nowych możliwości i szans stwarzanych przez integrację monetarną, jak i zdolność do sprostania rywalizacji o zachowanie i umocnienie swojej pozycji na rynkach o słabnącej dynamice (operacje walutowe, działalność kredytowa, rynek depozytowy itd.) jest czynnikiem rozstrzygającym o przyszłości banków europejskich³⁵. Od funkcjonowania bankowości centralnej, odpowiadającej warunkom globalizacji i internacjonalizacji gospodarki, zależy już nie tylko sytuacja i przyszłość pojedynczego państwa, lecz całej rodziny narodów³⁶.

³² Baka, *op. cit.*, s. 26.

³³ I. Pszczółka, *Euro a integracja europejskich rynków finansowych*, Warszawa 2006, s. 15.

³⁴ P. Żukowski, *Euro – świat, Europa, Polska*, Warszawa 2002, s. 93.

³⁵ W. Baka, *Bankowość europejska*, Warszawa 2005, s. 263.

³⁶ Idem, *Bankowość centralna...*, s. 26.